

Spolne razlike u seksualno rizičnom ponašanju kod adolescenata

---

Vuletić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:295312>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

Ana Vuletić

Spolne razlike u seksualno rizičnom ponašanju kod adolescenata

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ručević

U Osijeku, 2012.

SAŽETAK

Seksualno rizično ponašanje u razdoblju adolescencije postaje sve veći problem današnjice. Iako adolescenti misle da sami donose odluku o svom ponašanju, ipak je njihovo ponašanje rezultat utjecaja različitih faktora. Općeprihvaćeno mišljenje jest da mladići manifestiraju više seksualnog rizika nego djevojke, ali za sve preventivne i edukacijske programe važno je pažnju usmjeriti se na razloge zašto ta razlika postoji. Da bi se ona objasnila potrebno je razmatrajući različite faktore pobliže objasniti njihov utjecaj na oblikovanje ponašanja. U ovom radu utjecaj je podjeljen na tri osnovne razine. Individualnu razinu čine psihološke, konstitucijske i biološke karakteristike pojedinca kao što su osobine ličnosti, religioznost, maturacija, znanje, broj seksualnih partnera, upotreba kontracepcijskih sredstava te konzumacija alkohola i droga. Razina užeg okruženja razmatra se pod vidom utjecaja obitelji, vršnjaka i susjedstva u kojem žive. Pod utjecajem obitelji misli se na njezinu strukturu te komunikaciju i povezanost s roditeljima. A vršnjački utjecaj podrazumijeva oblikovanje ponašanja adolescenata stavovima i ponašanjem njihovih prijatelja te ujedno percipiranjem njih kao osoba. Utjecaj susjedstva u kojem adolescenti žive može nastati zbog različite količine nadzora i podrške, različite proporcije jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji, a ujedno i zbog velike varijacije u socioekonomskom statusu ljudi koji u nekoj četvrti žive. Na posljednjoj razini, razini šireg okruženja, smjestili su se društvo i socijalne norme koje postavljanjem pravila oblikuju prihvatljiva ponašanja. Iz generacije u generaciju promjenom utjecaja faktora dolazi do trenda seksualne permisivnosti, a ujedno i do smanjenja spolnih razlika u manifestiranju seksualno rizičnog ponašanja. Iz tog razloga nužno je uz praćenje promjena u ponašanju adolescenata pratiti i promjene navedenih faktora.

Ključne riječi: seksualno rizično ponašanje, adolescencija, spolne razlike

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. INDIVIDUALNA RAZINA	4
2.1. Biološke odrednice.....	4
2.2. Osobine ličnosti.....	5
2.3. Religioznost	7
2.4. Znanje i obrazovanje	8
2.5. Konzumacija alkohola i droga	9
2.6. Upotreba kontracepcijskih sredstava	11
2.7. Broj seksualnih partnera.....	12
3. RAZINA UŽEG OKRUŽENJA	13
3.1. Obitelj	13
3.2. Vršnjaci.....	17
3.3. Susjedstvo.....	18
4. RAZINA ŠIREG OKRUŽENJA	20
4.1. Društvo i socijalne norme	20
5. ZAKLJUČAK	21
6. LITERATURA	22

1. UVOD

Adolescencija je prijelazno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi u kojem dolazi do značajnih promjena fizičkog izgleda, stjecanja spolnog, tjelesnog i osobnog identiteta, društvenih i moralnih normi u ponašanju, osamostaljenja i preuzimanja odgovornosti (Lugomer-Armano, 2000; prema Kralj, 2004). Za adolescenciju se, također, može reći da je razdoblje spolnog sazrijevanja, formiranja spolne uloge i stavova o izražavanju spolnosti, a spolno ponašanje je pritom sastavni dio normalnog psihosocijalnog razvoja i sazrijevanja mladih (Ajduković, Ajduković i Prišlin, 1991; prema Kralj, 2004). Zbog sve turbulentnijih promjena mnogo adolescenata spolno aktivni postaju već u dobi od 15 do 19 godine (Zelnik i Kantner, 1980; prema Kralj, 2004).

Spolna aktivnost mladih nerijetko prelazi i u seksualno rizično ponašanje, odnosno u „ponašanje koje povećava osobnu i/ili partnerovu izloženost negativnim (fizičkim i psihičkim) posljedicama seksualnih aktivnosti. Vjerojatnost negativnog ishoda seksualnih aktivnosti nazivamo seksualnim rizikom“ (Štulhofer, 2003, str. 2).

Seksualno rizičnim ponašanjima smatraju se rana seksualna inicijacija, višestruki broj seksualnih partnera, izbjegavanje kontracepcijskih sredstava te nedostatan korištenje zdravstvene skrbi (Kuzman, 2009). Budući da mladi često u spolne odnose ulaze nespremni, iz znatiželje, zbog potrebe za eksperimentiranjem ili dokazivanjem te ujedno nedovoljno informirani o načinu zaštite od spolno prenosivih bolesti ili neželjene trudnoće smatra ih se društvenom skupinom povišenog rizika (Štulhofer, 2000). Njihovoj rizičnosti pridonosi i iluzija neranjivosti, pri čemu ignoriraju postojeće rizike, komunikacijska nekompetencija pri raspravi o intimnim odlukama te težnja ka hedonizmu, točnije prevlasti kratkoročnih užitaka (Štulhofer, 2003). Iako seksualno ponašanje smatraju osobnim izborom pod velikim su utjecajem roditelja, vršnjaka, medija, očekivanja i raznih stereotipa.

Zbog socijalnih, bioloških i psiholoških utjecaja koji na različite načine određuju seksualno ponašanje djevojaka i mladića potrebno ih je objašnjavati različito s obzirom na spol. Iz tog razloga oni će se usporediti na tri osnovne razine utjecaja: individualnoj koja obuhvaća biološki i psihološki utjecaj, zatim razini užeg okruženja u koji se ubrajaju utjecaj vršnjaka, obitelji i susjedstva u kojem žive te na razini šireg okruženja, odnosno utjecaja društva.

2. INDIVIDUALNA RAZINA

2.1 BIOLOŠKE ODREDNICE

Dugogodišnja istraživanja pokazala su jasan trend smanjivanja prosječne dobi seksualne inicijacije, međutim, obrazac se nije promjenio kada je riječ o mladićima. Oni još uvijek ranije stupaju u spolne odnose, imaju više seksualnih partnerica te se upuštaju u nezaštićene odnose u odnosu na djevojke. Prosječna dob stupanja u spolne odnose za adolescente je 16 godina, a za adolescentice 17 godina (Džepina i Čavlek, 2006). Biološki i nasljeđeni faktori kao što je hormonska razina i vrijeme stupanja u pubertet povezani su s prvotnim stupanjem u seksualne odnose (Blum, 2002). Pubertet se pojavljuje između 9. i 16. godine, a kod djevojčica i do dvije godine ranije. Pri tome se kod djevojčica pojavljuje prva menstruacija između 11. i 13. godine, a kod dječaka prva polucija od 12. do 14. godine, kao znak spolne zrelosti (Berk, 2008).

Poznato je da se kod mladića u ovom životnom razdoblju razvijaju sekundarne spolne karakteristike (šire se ramena, rastu dlačice na prsima i pod pazuhom, povećava se mišićna masa), koje su u središtu njihovog interesa. Javljaju se erekcije potaknute izravnom tjelesnom stimulacijom, erotskim maštanjima ili čitanjem eksplicitnog seksualnog materijala. Masturbacija je učestalija te je usmjerena ka užitku i orgazmu. I kod djevojaka su sve sekundarne karakteristike već razvijene te su sklone upuštati se u neke spolne aktivnosti, međutim, samo pod hormonskom stimulacijom (Krmek i Milanović Lambeta, 2006).

Testosteron koji stimulira tijelo na razvoj tijekom puberteta utječe i na seksualne aktivnosti, a pogotovo kod mladića (Udry i Billy, 1987; prema Siebenbruner, Zimmer-Gembeck i Egeland, 2007). S obzirom da je razina hormona testosterona kod mladića veća, pretpostavlja se da će oni ranije stupiti u spolne odnose, što će im dakako kasnije otvoriti i put prema većem broju seksualnih partnera. U mnogim istraživanjima uočilo se da su djevojke koje su ranije sazrijele od svojih vršnjakinja ranije počele izlaziti te se upuštati u spolne odnose u ranijoj dobi nego što se to kod djevojaka očekuje (Costa, Jessor, Donovan i Fortenberry, 1995; prema Siebenbruner, Zimmer-Gembeck i Egeland, 2007). Mladi koji fizički sazrijevaju prije izloženi su i takvom socijalnom okruženju koje povećava mogućnost stupanja u odnose (Phinney, 1990; prema Siebenbruner, Zimmer-Gembeck i Egeland, 2007), a sve raniji izlasci potiču ih i na veći broj seksualnih partnera (Zimmer-Gembeck, Siebenbruner i Collins, 2004; prema Siebenbruner, Zimmer-Gembeck i Egeland, 2007).

Ipak neki rezultati istraživanja pokazali su da se seksualno uzbuđenje koje dovodi do spolnih odnosa kod mladića pojavljuje u ranijoj dobi nego kod djevojaka, a mladići čak izjavljuju da se ono pojavljuje i prije pojave puberteta i to pod vizualnim podražajem. Kod djevojaka se ono pojavljuje dvije ili tri godine poslije puberteta što opet jasno objašnjava ranije stupanje u spolne odnose kod mladića (Knoth, Boyd i Singer, 1986; prema Gaston, Weed i Jensen, 1996).

2.2 OSOBINE LIČNOSTI

Prema evolucijskom gledištu razvoj seksualno rizičnih ponašanja kod adolescenata može se objasniti konceptom socioseksualnosti. Objasnjavajući reproduktivne strategije došlo se do zaključka da se kod žena socioseksualnost bimodalno distribuira na restriktivnu ili nerestirktivnu. Restriktivna je okarakterizirana sklonošću monogamiji, dugotrajnim seksualnim vezama, većem stupnju emocionalne povezanosti i ulaganju dok je nerestriktivna okarakterizirana niskom emocionalnom angažiranošću, vezanošću za partnera te orijentacijom na kratkotrajne seksualne veze. Dosadašnjim istraživanjima dokazano je da se mladićima dodjeljuju određena nerestirktivne socioseksualnosti, dok se kod žena ona pojavljuje samo kod onih koje manifestiraju točno određena obilježja ličnosti. Nerestriktivna socioseksualnost povezana je s visokom razinom ekstraverzije, niskom razinom ugodnosti i savjesnosti kod djevojaka, a s niskom razinom ugodnosti kod mladića (Dinić i Knežević, 2009). Stoga, pretpostavlja se da djevojke dominirajući restriktivnom socioseksualnošću razvijaju neke osobine ličnosti koje će im biti korisnije u ostvarivanju više dugoročnih odnosa, a mladići nerestriktivnom orijentacijom one osobine koje pridonose ostvarivanju više kratkoročnih spolnih strategija.

Proučavajući osobine petofaktorskog modela ličnosti može se reći da se visoka razina ekstraverzije, niža razina ugodnosti i savjesnost povezuju s većim brojem seksualnih partnera, a ujedno i s više kratkoročnih seksualnih veza. Viša ekstraverzija i neuroticizam te niža savjesnost povezane su s nedostatkom kontracepcijske zaštite pri spolnom odnosu. Pri manifestiranju ovih osobina ličnosti uočava se jasna spolna razlika prema kojoj je karakteristično da se mladići više upuštaju u ovakve spolne rizike (Dinić i Knežević, 2009; prema Dinić i Knežević, 2010). Povišena ekstraverzija kod mladića povezuje se s ranijim stupanjem u spolne odnose, željom za seksualnim uzbuđenjem te niskim osjećajem nelagode pri spolnom odnosu, dok kod djevojaka samo povećava seksualnu radoznalost (Schmitt, 2004; prema Dinić i Knežević, 2010). Povišeni neuroticizam kod mladića se povezuje sa seksualnom radoznalošću, uzbuđenjem i osjećajem seksualne nelagode, dok

se kod djevojaka povezuje sa seksualnim uzbuđenjem i nelagodom uz nisko seksualno zadovoljstvo (Heaven i sur., 2000; prema Dinić i Knežević, 2010). Traženje uzbuđenja direktno je povezano sa seksualno rizičnim ponašanjem koje u ovom slučaju uključuje veći broj partnera, promiskuitetno ponašanje, spolne odnose bez zaštite te liberalnije stavove o seksualnosti. Niska savjesnost povezuje se s upotrebom psihoaktivnih tvari tijekom ili prije spolnog odnosa, nedostatkom kontracepcijske zaštite uz povećani rizik oboljevanja od AIDS-a, a kod djevojaka potiče i na seksualno uzbuđenje i ranije stupanje u spolne odnose. Otvorenost ka iskustvu povećava seksualnu preokupaciju, motivaciju te ujedno rano stupanje u spolne odnose, ali potiče i na mogućnost stupanja u seksualno rizične odnose okarakterizirane zarazom spolno prenosivim bolestima. Kod mladića se ona povezuje s niskim osjećajem nelagode pri stupanju u spolne odnose što znači da će ih oni lakše i inicirati (Heaven i sur., 2000; prema Dinić i Knežević, 2010).

Prema nekim istraživanjima za mladiće veća razina ekstraverzije i ugodnosti prediktori su seksualno rizičnog ponašanja. Pri tome je veća vjerojatnost da će inicirati kontakt s djevojkom te ujedno pokazati kvalitete dominantnosti i povjerenja koje privlače potencijalnu seksualnu partnericu. Čak se pokazalo i da njihova niža razina ugodnosti nije nužno dovela do poticanja drugih na spolne odnose, ali oni koji su manje marili za druge lako su mogli izmanipulirati partnericom da ipak to učini (Obradović i Dinić, 2010).

Više seksualno uzbuđenje, a manja seksualna inhibicija povezana je s visokom razinom seksualnog rizika u oba spola. Zbog potrage za uzbuđenjem kod djevojaka se pojavljuje tjedno opijanje i konzumiranje droga koji vode ka seksualnom riziku. Impulzivnost izaziva lako uzbuđenje i smanjenu seksualnu inhibiciju pa se stoga izravno povezuje sa seksualno rizičnim ponašanjem. Ta karakteristika impulzivnosti pod utjecajem alkohola ili droga navest će djevojke na odluku o stupanju u spolne odnose koji će najvjerojatnije završiti neželjenim ishodom (Turchik, Garske, Probst i Irvin, 2010).

Dakako, problemi s ličnošću, također, mogu dovesti do karakterističnih obrazaca ponašanja koji utječu na spolnu aktivnost mladih. Loše mentalno zdravlje, naravno, da će se povezivati s riskantnijim spolnim odnosima, ali antisocijalni, ovisni i paranoidni poremećaji ličnosti povezuju se sa seksualnim rizikom, pogotovo kod djevojaka. Depresija je drugi vrlo važan faktor rizika. Depresivni simptomi mladića smanjuju učestalost korištenja kontracepcijskih sredstava, a kod djevojaka onda zauzvrat povećavaju vjerojatnost spolnog oboljevanja (Smith, 2007).

2.3 RELIGIOZNOST

Religioznost se može definirati kao niz institucionaliziranih vjerovanja, doktrina, rituala i etičkih standarda koji određuju kako dobro živjeti (Holder i sur., 2000; prema Haglund i Fehring, 2010). Većina istraživanja pokazala je da religiozniji adolescenti odgađaju stupanje u spolne odnose. Za oba spola frekventnije bavljenje religijskim aktivnostima, viša razina važnosti religije u svakodnevnom životu te povećana odanost religijskim načelima odgađa stupanje u spolni odnos (Kirby, 2002; Rostosky i sur., 2004; prema Haglund i Fehring, 2010). Ukoliko se adolescenti družu s prijateljima koji im služe kao socijalna podrška pri takvom ponašanju smanjuje se vjerojatnost seksualne inicijacije (Holder i sur., 2000; prema Haglund i Fehring, 2010). Za one koji su već imali spolne odnose često posjećivanje crkvene zajednice te sudjelovanje u njihovim aktivnostima smanjuje se rizičnost seksualnog ponašanja jer se može smanjiti broj seksualnih partnera (Wallace i Williams, 1999; prema Štulhofer, Šoh, Jelaska, Baćak i Landripet, 2011). Religija kao takva ne mora utjecati na ponašanje adolescenata samo stvarnim aktivnostima nego i uvriježenim stavovima koje adolescenti usvajaju sudjelovanjem u različitim religijskim ritualima. Crkva širi manje permissivne stavove prema spolnim odnosima prije braka, korištenju kontracepcije zbog mogućnosti umjetnog planiranja obitelji, te, općenito, religioznije stavove prema seksualnosti. Stoga nimalo ne iznenađuje da religiozni odbijaju koristiti kontracepcijska sredstva jer imaju manji obujam znanja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju nego njihovi nereligiozni vršnjaci koji su restriktivne norme učili od roditelja (Regnerus, 2005; prema Štulhofer, Šoh, Jelaska, Baćak i Landripet, 2011). U prilog tome, Manlove (2006; prema Somers i Ali, 2011) je svojim istraživanjem pokazao da je religioznost negativno povezana s konzistentnošću upotrebe kontracepcije kod mladića. Internalizirane moralne vrijednosti utječu na upotrebu kondoma pri prvom odnosu samo kod djevojaka, ali se taj utjecaj kod njih održava većim i u svim budućim odnosima (Štulhofer, Graham, Božičević, Kufrin i Ajduković, 2007; prema Štulhofer, Šoh, Jelaska, Baćak i Landripet, 2011). Indirektan utjecaj religioznosti na dosljednost korištenja kontracepcijskih sredstava može se ostvariti zbog veće razine nadzora i savjesnosti te odgađanja spolnih odnosa u religioznim obiteljima.

Visoka religioznost može poticati pozitivne odnose između roditelja i njihove djece adolescenata. Stvaranjem obiteljskog suportativnog okruženja u kojem češće provode vrijeme zajedno smanjuje se vjerojatnost stupanja u spolne odnose njihove djece (Abbott-Chapman i Denholm; prema Manlove, Logan, Moore i Ikramullah, 2008). Indirektni utjecaji obiteljske religioznosti manji su od direktnih, ali pretpostavlja se da u religioznim obiteljima postoje različite

vrijednosti o ranoj seksualnoj aktivnosti ili snažni motivatori za izbjegavanje rane seksualne inicijacije. Indirektan utjecaj veći je za djevojake jer postoji više medijatora povezanih sa seksualnom aktivnošću (bliskost s roditeljem, obiteljske aktivnosti) nego kod mladića (roditeljski nadzor). Roditeljski nadzor i savjesnost pozitivno su povezani s obiteljskom religioznošću, a negativno sa seksualnom aktivnošću kod mladića (Manlove, Logan, Moore i Ikramullah, 2008).

Budući da religioznost i roditelji imaju veći utjecaj na djevojke nego na mladiće, one s religioznim roditeljima kasnije će stupati u spolne odnose te će ujedno imati manji broj seksualnih partnera. Viša razina roditeljskog nadzora i savjesnost kod njih je povezana s kasnijom dobi stupanja u spolne odnose. Na mladiće veći utjecaj ima ponašanje njihovih vršnjaka. Tako je pozitivno ponašanje vršnjaka pozitivno povezano s religioznošću, a negativno s brojem seksualnih partnerica. Obiteljska religioznost jedino nije bila direktno povezana s brojem nedavnih seksualnih partnera i partnerica (Manlove, Logan, Moore i Ikramullah, 2008).

Spolne razlike u manifestiranju seksualnih aktivnosti u ovom slučaju nastaju zbog društvenog isticanja kontroliranja razvoja seksualnosti kod djevojaka te zbog pretpostavke da bi mlade djevojke trebale biti odgovorne čuvarice vlastitog zdravlja (Rostosky, 2004; prema Manlove, Logan, Moore i Ikramullah, 2008).

2.4 ZNANJE I OBRAZOVANJE

Gotovo 85% prvih spolnih odnosa dogodilo se prije savjetovanja s profesionalnim osobama kao preventivno odgađanje trudnoće i spolno prenosivih bolesti. Što se spolni odnos ranije dogodio, duže vremena je bilo potrebno za adolescente da nakon toga potraže savjet (Cates, 1984; prema Committee on Adolescence, 1986). Nedostatak seksualne socijalizacije dovodi do toga da adolescenti spolne odnose smatraju tajnom pa o seksualnosti doznaju iz drugih izvora, a ne od svojih roditelja (Beausang, 2000). Zbog neznanja povećava se i njihov rizik. Školski uspjeh predstavlja jedan od najvažnijih prediktora seksualnog ponašanja. Učenici s većim školskim uspjehom imaju manju vjerojatnost da će prerano stupati u spolne odnose. Što više školu doživljavaju kao važan kontekst njihove sadašnjosti i budućnosti, to je manja vjerojatnost da će adolescenti pokazivati promiskuitetne obrasce ponašanja (Bonino, Cattellino i Ciairiano, 2005). Istraživanja su pokazala da se promiskuitet kod djevojaka negativno povezuje s obrazovnim uspjehom (Rees i Sabia, 2009; prema Waddell, 2010), te one kojima je važno maturirati ili očekuju da će diplomirati neće se tako

lako upustiti u spolne odnose u razdoblju adolescencije. Kod mladića predanost obrazovanju bila je jedini faktor koji je mogao odgoditi rano stupanje u spolne odnose (Lauritsen, 1994).

Veći stupanj obrazovanja pretpostavlja i veće znanje o seksualnosti pa su vrlo važne i edukacije o seksualnosti koje se u školama provode. Dokazano je da edukacijski programi mogu odgoditi stupanje u spolne odnose za godinu dana ili 31 mjesec. Budući da podučavaju većinom vještine odbijanja, a poznato je da su djevojke te koje takve vještine moraju usvojiti, pretpostavka je da na njih puno bolje utječu i povećavaju im znanje. Programi koji naglašavaju posljedice spolnog odnosa više utječu na djevojke, a oni koji ističu važnost upotrebe kondoma više na mladiće (Coyle, Basen-Engquist i Kirby, 2001; prema Kirby i sur., 2004). Očekivalo bi se da su djevojke te koje će imati veću predanost obrazovanju i više znanja o seksualnosti, međutim, istraživanje provedeno u industijaliziranim i razvijenim društvima pokazalo je da su djevojke poznavale manje bazičnih informacija o reproduktivnosti i seksualnosti u odnosu na mladiće iz istog okruženja (Rao Gupta i Weiss, 1995; prema Aggleton, 2000).

2.5 KONZUMACIJA ALKOHOLA I DROGA

U životnom razdoblju stjecanja neovisnosti od svojih roditelja adolescenti počinju pušiti, konzumirati alkohol i drogu ne razmišljajući o negativnim posljedicama kakve mogu nastati zbog manifestiranja ovakih obrazaca ponašanja u njihovim godinama. Zloupotreba opijata onemogućuje im donošenje odgovorne odluke pa rezultat njihova ponašanja može biti seksualno rizično (Bailey, Pollock, Martin i Lynch, 1999; prema Dunn i sur., 2008). Međutim, utjecaj tih sredstava ovisi o farmakološkim mehanizmima alkohola i droge, crtama ličnosti, modeliranju ponašanja i okolini. Prema teoriji problematičnog ponašanja pretpostavlja se da seksualno rizična ponašanja krše socijalne norme koje proizlaze iz pojedinčevih stavova. Dakle, manifestiranje takvih ponašanja trebalo bi kovarirati i s drugim rizičnim ponašanjima, a posebno s konzumacijom alkohola (Binghan i Crockett, 1996; prema Siebenbruner, Zimmer-Gembeck i Egeland, 2007). Adolescenti koji su imali višu razinu potrage za uzbuđenjem više su i bili izloženi seksualnom riziku. Moguće je da zloupotreba alkohola dovodi do seksualnog istraživanja koje se povezuje sa seksualno rizičnim ponašanjem (Cooper, Pierce i Huselid, 1994; prema Fergusson i Lynskey, 1996). Međutim, povezanost između konzumiranja alkohola i seksualno rizičnih ponašanja ne nastaje slučajno nego se faktori rizika i životni putevi koji potiču seksualno rizična ponašanja međusobno preklapaju. U ovom slučaju nije postojala spolna razlika s obzirom da su i jedni i drugi imali više spolnih odnosa,

odnosa bez zaštite i seksualnih partnera ukoliko su konzumirali alkohol (Brooks-Gunn i Furstenberg; prema Fergusson i Lynskey, 1996). Ipak poznato je da adolescenti konzumiraju veću količinu alkohola i droga od adolescentica pa je dosljedna i razlika u broju iskustava spolnih odnosa pod utjecajem alkohola i droga. 39,5% adolescentica, a 56,3% adolescenata takvu situaciju je doživjelo višekratno (Mamula, 2007).

Međutim, Donovan (1996; prema Poulin i Graham, 2001) pretpostavlja da je veća vjerojatnost za djevojke da će stupiti u spolne odnose pod utjecajem alkohola što se može dokazati i statistikom da 23,3% adolescentica i 16% adolescenata je proživjelo ovakvo iskustvo jedanput (Mamula, 2007). Razlog tome je što su mladići smatrali da su intoksicirane djevojke seksualno dostupnije te da kod njih „NE“ znači pristanak. Djevojke pritom smatraju da će lakše prihvatiti spolne odnose, a ujedno da će i biti meta takvih mladića koji žele spolne odnose pa čak i pod prisilom koju vrše nad djevojkama. Pokazalo se da djevojke koje nisu dovoljno kognitivno sazrijele da bi se nosile sa spolnim odnosom i upotrebom kontracepcijskih sredstava pomoću alkohola se pokušavaju osloboditi te odgovornosti upuštajući se u seksualno rizična ponašanja (Cvetkovich i Grote, 1993; prema Paulin i Graham, 2001). Povezanost između ranije seksualne aktivnosti i zloupotrebe alkohola za djevojke je bila veća, a povezanost između zloupotrebe alkohola i odnosa bez kontracepcijskih sredstava ipak je veća za mladiće. Što se tiče određenja broja partnera pod utjecajem opojnih sredstava povezanost je bila gotovo jednaka za djevojke i za mladiće. Što su više konzumirali alkohol i droge imali su više seksualnih partnera (Ferguson i Lynskey, 1996). Seksualna aktivnost pod utjecajem alkohola kod djevojaka se može predvidjeti i na temelju konzumacije alkohola njihovih muških vršnjaka (Waddell, 2012).

Utjecaj konzumiranja alkohola ovisi i o tome koliko je planiran spolni odnos. Flanigan i Hitch (1986; prema Leigh i Morrison, 1991) tako su uočili da je povezanost između konzumiranja alkohola i nedostatka kontracepcijske zaštite velika kod djevojaka koje svoj prvi spolni odnos nisu planirale nego se dogodio slučajno. U prilog tome idu i statistički podatci da 67% djevojaka koje su planirale spolni odnos, a pritom su konzumirale alkohol i 54% onih koje su planirale, a konzumirale alkohol su koristile neku metodu kontracepcijske zaštite. Od onih koje nisu planirale odnose, a konzumirale su alkohol kontracepcijska sredstva koristilo je 18%, a 44% onih koje nisu pile.

Adolescenti si ne žele priznati koliko ozbiljne mogu biti posljedice rizičnog ponašanja pogotovo ako imaju potporu svojih vršnjaka koji zauzimaju vrlo važnu ulogu u tom razvojnom periodu. Adolescenti koji su se susreli s konzumacijom cigareta i alkohola vrlo rano povezani su s

prijateljima koji imaju permissivnije stavove prema rizičnim ponašanjima (Moore, 1995; prema Addelman i Taylor, 1998). Podržavajuće prijateljstvo povećavalo je razinu zloupotrebe svih opijata, ali samo u slučaju kada je adolescentima nedostajala roditeljska podrška (Wills i Vaughan, 1989; prema Waddell, 2012).

2.6 UPOTREBA KONTRACENCIJSKIH SREDSTAVA

Zbog iluzije neranjivosti adolescenta dolazi do razvoja njihove neodgovornosti i osobnih bajki, karakterističnih za njihovo životno razdoblje. Pokazuju napuhnuto mišljenje o sebi te ističu vlastitu jedinstvenost prema kojoj se njima maloljetnička trudnoća, ili nešto slično, ne može dogoditi (Berk, 2008). Prema modelu razložne akcije postojanje intencije korištenja zaštite najbolji je prediktor odgovornog seksualnog ponašanja. Sama intencija počiva na osobnom stavu o korištenju kondoma i subjektivnom normi odnosno načinu na koji okolina procjenjuje osobe koje koriste kondome (Štulhofer, 2003). Međutim, u razdoblju adolescencije mladi ne razmišljaju o važnosti upotrebe kontracepcije pa ih je tako 85% koristilo kondome pri prvom spolnom odnosu, a manje od 50% ih i dalje učestalo koristi (Abma, Martinez i Mosher, 2002; prema Potard, Courtois i Rusch, 2008). Iz tog razloga, gotovo polovica neželjenih trudnoća dogodila se zbog nekorištenja kontracepcijskih sredstava (Brown i Eisenberg, 1995; prema Manlove, Ryan i Franzetta, 2003). U istraživanjima je dokazano da su karakteristike partnera vrlo važne kada je u pitanju korištenje kontracepcijske zaštite. Adolescentice koje su svog partnera upoznale kad su imale prvi spolni odnos te su svoju vezu s njim smatrale manje romantičnom rijeđe su koristile kontracepcijska sredstva nego one koje su odlučile polagano stupati u svijet odraslih i biti u romantičnoj vezi (Ibid, Manning, Longmore i Giordano, 2000; prema Manlove, Ryan i Franzetta, 2003). Od iznimne važnosti je i utjecaj duljine veze. Što su adolescenti duže u vezi, prepostavlja se da će se povećati učestalost korištenja kontracepcijskih sredstava. Međutim, upotreba istih više nije toliko konzistentna (Ku, Sonenstein i Pleck, 1994; prema Manlove, Ryan i Franzetta, 2003). Duljina veze od manjeg je značaja za mladiće nego za djevojke. Djevojkama koje su bile u dužoj vezi korištenje kontracepcijskih sredstava poraslo je s „nikad“ prema „barem ponekad“. Međutim, rezultati uglavnom pokazuju da se duža veza povezuje s manjom konzistentnošću korištenja kontracepcijskih sredstava i kod djevojaka i mladića, ali s većim naglaskom na mladiće (Manlove, Ryan i Franzetta, 2003). Partnerove karakteristike isto mogu određivati razinu upotrebe zaštite pri odnosu. Djevojke koje su bile u romantičnoj vezi sa starijim partnerom rijeđe su koristile kontracepcijska sredstva, ali

do jednakog rezultata može dovesti i veća dobna razlika između njih (Glei, 1999; prema Manlove, Ryan i Franzetta, 2003).

Neka istraživanja predlažu da više ocjene, rezultati na testovima i obrazovna očekivanja te redovito pohađanje škole povećavaju korištenje zaštite i izbjegavanje maloljetničke trudnoće. Pokazalo se da seksualna edukacija utječe na upotrebu zaštite kod djevojaka, međutim, mladići su ti koji imaju kritičnu ulogu pri donošenju odluke (Manlove, 1998; prema Manlove, Ryan i Franzetta, 2003). Mladići izjavljuju da im je pri stupanju u spolne odnose s nekom djevojkom važna njezina reputacija. Ukoliko je poznata kao osoba koja vrlo često mijenja seksualne partnere, neće se odlučiti na spolni odnos (Michels, Kropp, Eyre i Halpern-Felsher, 2005).

Neki istraživači kažu da i mladići i djevojke poznaju zdravstvene rizike s kojima se trebaju nositi, ali se s time jednostavno nose na različit način. Djevojke pokazuju poznavanje načina kako umanjiti prenošenje spolnih bolesti, ali najčešće odnose jednostavno izbjegavaju. Dok su mladići u obzir uzimali strategije smanjivanja rizika koje znaju, ali odnose nisu izbjegavali (Michels, Kropp, Eyre i Halpern-Felsher, 2005). Jasno je da adolescenti koji kasnije postanu spolno aktivni češće će koristiti kontracepcijska sredstva zbog većeg znanja koje su s godinama stekli. No, djevojke bi trebale biti te koje češće koriste zaštitu jer negativne posljedice rizičnog ponašanja jače pogađaju njih nego njihove partnere koji pritom ne moraju razmišljati o svojoj obrazovnoj budućnosti (Lauritsen, 1994).

2.7 BROJ SEKSUALNIH PARTNERA

Povećani broj seksualnih partnera povezuje se s ranijim stupanjem u spolne odnose jer se otvara više mogućnosti i konteksta za susretanje različitih potencijalnih partnera. Za djevojke veći broj partnera u ovoj dobi bio je znak njihove nezrelosti ili proživljene prisile na spolne odnose. Ipak većina istraživanja pokazuje da mladići imaju više seksualnih partnerica, ne samo za vrijeme adolescencije nego tijekom cijelog života (Lang, 2001).

Pri određenju broja seksualnih partnera najvažniju ulogu su imali vršnjaci koji utječu na ponašanje oba spola. Vršnjačka norma koja je podržavala upotrebljavanje kondoma određivala je i spolne odnose adolescenata s više seksualnih partnera (Boileau, Zunzunegui i Rashed, 2009).

3. RAZINA UŽEG OKRUŽENJA

3.1 OBITELJ

Roditelji i tijekom adolescencije imaju značajan utjecaj na mlade. Količina emocionalne podrške koju pružaju utječe na to koliko će uspješno njihova djeca adolescenti razriješiti krizu identiteta te donijeti odgovorne i sigurne odluke pri manifestiranju novih obrazaca ponašanja.

U mnogim studijama dokazano je da roditeljski nadzor i supervizija mogu smanjiti vjerojatnost rizičnih ponašanja, ali i bolja komunikacija koja se ostvaruje između djeteta i roditelja. Smanjena supervizija povezivala se s ranom seksualnom inicijacijom, povećanom seksualnom aktivnošću, većim brojem seksualnih partnera, većim seksualnim rizikom i ranim seksualnim aktivnostima i kod mladića i kod djevojaka (Bui i Goodson, 2007). Nedostatak roditeljske topline dovodi do depresivnog ponašanja u djevojaka, a do konzumacije alkohola u mladića. Recipročno, manifestiranje takvih obrazaca ponašanja može dovesti do seksualno rizičnog ponašanja, kako je prethodno već navedeno. Prema tome, može se zaključiti da je vrlo važna bliskost i povezanost koju roditelji i djeca međusobno stvaraju. To bi značilo da djevojke koje su bliske sa svojim majkama manje su seksualno aktivne (Hofferth, 1987; prema Davis i Friel, 2001), a mladići koji osjećaju povezanost s obitelji imaju manje frenkventne spolne odnose (Lauritsen, 1994; prema Davis i Friel, 2001). Mladići koji su dolazili iz obitelji koja je okarakterizirana niskom razinom podrške te koji su doživjeli očevo odbijanje imali su više seksualnih partnera.

Budući da roditelji imaju veći utjecaj na kćerke pretpostavlja se da one koje dolaze iz tradicionalnih obitelji odgađaju odnose što duže ukoliko su roditelji s njima raspravljali o spolnim odnosima i televizijskom programu seksualnog sadržaja. Pod tradicionalnim obiteljima ovdje se smatraju one koje pretpostavljaju da su djeca bolja ukoliko im majke ne rade izvan kuće (Somers i Ali, 2011).

Adolescenti koji su imali pozitivnije odnose s roditeljima, koji s njima redovito komuniciraju, sudjeluju u obiteljskim aktivnostima te čiji roditelji prate i upravljaju njihovim aktivnostima te poznaju njihove prijatelje neće se odlučiti na spolne odnose u ranijoj dobi niti će imati veći broj seksualnih partnera te će redovito koristiti kontracepcijska sredstva (Miller, 1992; prema Manlove, Logan, Moore i Ikramullah, 2008). Roditeljski stavovi snažno određuju stavove koje će imati njihova djeca. Dakle, ukoliko roditelji zauzimaju permisivnije stavove vjerojatno će i njihova djeca imati permisivnije stavove prema spolnim odnosima. Taj utjecaj je sve veći što roditelji i djeca postaju bliskiji, a ukoliko adolescenti svoje roditelje percipiraju kao tople i

suportativne manje će stupati u spolne odnose. No, podaci se razlikuju s obzirom na spol. Djevojke su većinom navikle na društvo odraslih pa su spremnije prihvaćati njihovu uključenost u svakodnevnom životu (Miller, 1997; prema Cleveland i Gibson, 2004). Iz tog razloga majke su češće uključene u aktivnosti njihove kćeri nego sinova, pa je i veća mogućnost da će međusobno raspravljati o intimnim temama (Collins i Russell, 1991; prema Cleveland i Gilson, 2004). Budući da se majka na različite načine odnosi prema kćerkama i sinovima i njezin utjecaj na njih će biti drugačiji. Dakle, majčine karakteristike, stavovi i ponašanja utječu na adolescentne seksualne stavove i ponašanja. Visokoobrazovane majke imat će djecu koja nisu toliko seksualno aktivna, a one koje zastupaju konzervativnu ideologiju imat će djecu koja izbjegavaju spolne odnose (Scott-Jones i White, 1990; prema Cleveland i Gilson, 2004). Prema rezultatima nekih istraživanja majčino obrazovanje nije utjecalo na mladiće, a sa seksualnim aktivnostima kod djevojaka negativno je povezano. Stoga njezino obrazovanje štiti kćerke od većeg broja seksualnih partnera, ali ne samo obrazovanje nego i konstruktivna komunikacija koja umanjuje sva seksualno rizična ponašanja kod djevojaka (Cleveland i Gilson, 2004). Čini se da majke imaju puno veću ulogu u socijalizaciji seksualnosti nego očevi. Od svoje najranije dobi mladići i djevojke izloženi su različitim komunikacijskim stilovima majke. Ona je više podržavajuća s djevojkama (Leoper, 1998; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002), ali neovisno o tome adolescenti oba spola uvijek će majku odabrati za razgovor o seksualnosti (Fisher, 1986; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002). Frekvencija komunikacije s obzirom na spol se razlikuje budući da se podučavaju različitim porukama o seksualnosti. Djevojke će, naravno, imati češću komunikaciju s majkama, ali ujedno će i odavati više podataka o svojim vezama i stavovima prema seksualnosti nego mladići (Noller i Bagi, 1985; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002). Majke pritom uzvraćaju širim spektrom tema o seksualnosti i dužim razgovorima koje neće provoditi s mladićima (Rosenthal i Feldman, 1999; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002). Dakako, nije samo pitanje duljine komunikacije s majkom nego i kvalitete te komunikacije. Djevojke se u takvim razgovorima osjećaju puno ugodnije (Nolin i Petersen, 1992; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002), pa su i u razgovoru emocionalno ekspresivnije, suportativnije, manje povučene te više vremena provedu u odgovaranju na pitanja nego mladići (Grotevant i Cooper, 1985; prema Lefkowitz, Boone, Sigman i Kit-fong Au, 2002). Luster i Small (1994; prema Somers i Ali, 2011) pokazali su da su djevojke niskog seksualnog rizika (koje su koristile kontracepcijska sredstva i imale jednog seksualnog partnera) češće o kontracepciji razgovarale s majkom nego one rizične.

Međutim, ukoliko su majke o upotrebi kondoma raspravljale prije adolescentnog spolnog odnosa upotreba kondoma bila je češća nego kad je taj razgovor proveden nakon prvom spolnog odnosa (Miller, Levin, Whitaker i Xu, 1998; prema Somers i Ali, 2011).

Komunikacija s ocem nije bila povezana s održavanjem statusa nevinosti kod adolescenata, ali prema modelu nepovoljnih okolinskih životnih pravaca kaže da nedostatak prisutnosti oca zapravo potiče stresore, kao što su konfliktni odnosi, financijski problemi, nedostatak discipline i strukture, koji mogu dovesti do seksualno rizičnog ponašanja (Ellis i sur., 2003). Prema evolucijskoj teoriji rani roditeljski odnosi s kćerkama prediktori su rane seksualne inicijacije. Veća uključenost oca pritom povezana je s nižom razinom seksualno rizičnog ponašanja (Bronte-Tinkew, Moore, Capps i Zaff, 2006). Pokazalo se da je prisutnost očeva više utjecala na djevojke nego na mladiće te na njihovo manifestiranje seksualno rizičnog ponašanja. S takvim ponašanjem ona je bila negativno povezana. Manje frekventna prisutnost oca može dovesti i do drugih obrazaca rizičnog ponašanja koji mogu rezultirati seksualnim aktivnostima. U takvim situacijama prisutnost oca je snažnije utjecala na mladiće zbog negativne korelacije sa udaljavanjem iz škole i pušenjem marihuane. Negativna korelacija za pušenje cigareta snažnija je bila kod djevojaka, a za konzumaciju alkohola bila je jednaka za oba spola (Parera i Suris, 2004). Parera i Suris (2004) smatraju da je korelacija nastala zbog povećanog nadzora s obzirom da ga je lakše provoditi kad su u kućanstvu prisutna oba roditelja. Isto tako, očevi su skloni koristiti autoritativan stil roditeljstva. Ponekad je utjecaj prisutnosti oca u domaćinstvu veći za mladiće s obzirom da oni prirodno stvaraju vezu koja održava povećani utjecaj oca na sinove.

U razgovoru o seksualnosti roditelji često koriste različite teme s obzirom na spol adolescenata. O apstinenciji su najčešće raspravljali s djevojkama, a spolnim bolestima i zaštiti s mladićima (Dilirio, Kelley i Hockenberry-Eaton, 1999; prema Somers i Ali, 2011). Adolescenti čiji roditelji su se protivili spolnim odnosima prije braka manje su bili seksualno aktivni, a oni koji su učili kako reći ne u razgovoru s roditeljima rijeđe su stupali u iste (Huang, Murphy i Hser, 2010). U svakom slučaju, što su adolescenti više razgovarali o seksualnosti to su više smatrali da mladi ne bi trebali stupiti u spolne odnose (Dilorio i sur., 1999; Haglund i Fehring, 2010).

Neka istraživanja kažu da vrijeme provedeno s majkom jest povezano s odgađanjem rane seksualne inicijacije kod djevojaka, ali ne i kod mladića, međutim, neki kažu da su sve dijade, osim odnosa oca i sina, faktori zaštite kada je riječ o seksualnosti (Buhi i Goodson, 2007).

Forste i Heaton (1988; prema Ljubotina, 2004) pokazali su da je manje vjerojatno za mlade iz stabilnih obitelji da će se upustiti u spolne odnose te da se vjerojatnost istih povećava ukoliko žive u siromašnoj i razrušenoj obitelji. Iz tog razloga može se reći da mladi koji dolaze iz jednoroditeljskih obitelji češće manifestiraju seksualno rizična ponašanja. Obitelj na okupu dobar je prediktor i manjeg broja seksualnih partnera (Cleveland i Gilson, 2004).

Newcomer i Udry (1983; prema Davis i Friel, 2001) otkrili su da promjena bračnog statusa roditelja povećava vjerojatnost seksualnih odnosa kod mladića, ali ne i kod djevojaka. Kod djevojaka obiteljska struktura više utječe na čestinu spolnih odnosa nakon što su oni već započeti. No, mnogo je slučajeva u kojima obiteljska struktura ipak više mijenja ponašanje adolescentica nego adolescenata (Davis i Friel, 2001).

Miller i Moore (1990; prema Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003) pokazali su da je seksualna aktivnost bila veća kod djevojaka iz jednoroditeljskih obitelji nego kod onih koje su živjeli u obiteljima u kojima su se majka ili otac ponovno vjenčali. U svakom slučaju njihova seksualna aktivnost puno je veća nego kod onih koje dolaze iz dvoroditeljske obitelji. Thorton i Camburn (1987; prema Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003) smatraju da je utjecaj razvoda na stavove i ponašanje jači za djecu majki koje su se ponovno udale. To jest, adolescenti iz takvih obitelji imali su permissivnije stavove prema seksualnosti i predbračnim aktivnostima te su svoje majke percipirali seksualno aktivnijima. Naravno, ovakav mozaik stavova i ponašanja doveo je do veće seksualne aktivnosti mladih koji žive s razvedenim roditeljima. Općenito govoreći, obiteljska kontrola, uključenost i kultura pojmovi su koji mogu objasniti utjecaj obitelji na ponašanje adolescenata. Dvoroditeljske obitelji pružaju stabilnije okruženje i veću razinu supervizije što direktno utječe na prenošenje tradicionalnih gledišta na seksualnost. To ujedno znači da nedostatak roditeljskih pravila ipak dovodi do povećanja seksualne aktivnosti (Young i sur., 1991; prema Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003). U istraživanju s nedavno razvedenim majkama i njihovom djecom adolescentima pokazalo se da majčini čvenkovi povećavaju seksualno iskustvo kod sinova, a na djevojke prenose permissivnije stavove prema seksualnosti koji ih, također, navode na seksualno rizičnija ponašanja (Crockett, Raffaelli i Moilanen; 2003). Thorton (1991; prema Crockett, Raffaelli i Moilanen; 2003) roditeljsku kontrolu povezuje s obiteljskom strukturom na nekoliko načina. Razvod smanjuje broj odraslih u kućanstvu što onemogućuje superviziju, povećava broj sati koje roditelji provode izvan kuće te smanjuje mogućnost roditelja da si međusobno podržavaju autoritet. Dakako, sve to rezultira smanjenim utjecajem roditelja, a povećanim utjecajem vršnjaka.

3.2 VRŠNJACI

Dok se adolescenti bore s formiranjem identiteta te im vršnjaci postaju sve važniji, svoje vršnjake sve češće procjenjuju kao sebi sličnima (Nahom i sur., 2001). Tako će adolescenti koji su već stupili u spolne odnose svoje prijatelje doživljavati kao seksualno aktivne. Dakle, percepcija o prevalenciji seksualnog ponašanja kod vršnjaka najvažnija je determinanta i prediktor intencije i inicijacije seksualnog odnosa (Poutard, Courtois i Rusch, 2008). Ukoliko su adolescenti percipirali da je većina njihovih vršnjaka stupilo u odnose veća je vjerojatnost da će i oni postupiti jednako. Ovakvi nalazi pokazuju da seksualna inicijacija može biti znak konformiranja rasprostranjenog ponašanja (Kinsman, Romer, Furstenberg i Schwarz, 1998). Neki istraživači kažu da ova pravila vrijede samo za mladiće (Bui i Goodson, 2007), međutim, nalazi nisu uvijek konzistentni. Djevojke su prema nalazima istraživanja u većoj proporciji percipirale da su njihove vršnjakinje spolno aktivne, ali su percipirale da ih je i više koristilo neki oblik zaštite za vrijeme spolnog odnosa (Leland i Barth, 1992; prema Nahom i sur., 2001). Neka istraživanja pokazuju da je razlika u tome što se seksualno iskustvo najbolje prijateljice kod djevojaka povezivalo sa seksualnom inicijacijom, a ta povezanost kod mladića nastala je kao refleksija mladićevog odabira prijatelja koji ima slično seksualno iskustvo kao i on (Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003).

Osim načina kako percipiraju svoje vršnjake, adolescenti u obzir uzimaju i vršnjačke stavove, odnosno odobravanje seksualne aktivnosti. Ukoliko ih prijatelji nisu odobrivali ni njima spolni odnos neće biti privlačan (Bui i Goodson, 2007). Nadalje, mladići su manje skloni smatrati da njihovi prijatelji zauzimaju stav prema kojem je potrebno biti zaljubljen da bi stupili u spolne odnose pa je njihova vjerojatnost za manifestiranje seksualno rizičnog ponašanja veća. Dakako, seksualni rizik je dvostruko veći ukoliko se percipira da vršnjaci imaju permissivne i odobravajuće stavove prema seksualnim aktivnostima za jednu noć te koji nisu obilježeni ljubavlju. Svi dosadašnji podatci pokazuju da mladići većinom percipiraju da su njihovi vršnjaci takvi. Ukoliko adolescenti percipiraju da njihovi vršnjaci odobravaju kondome lakše ih kupuju te ih ujedno češće koriste, a pogotovo mladići (Poutard, Courtois i Rusch, 2008). Nije nužno da će doći do povećane upotrebe kondoma, ali će definitivno doći do povećanja upotrebe drugih metoda zaštite, i to opet značajnije kod mladića.

Uvjerenje da vršnjaci odobravaju spolni odnos za jednu noć povezano je i s povećanim osjećajem pritiska kod adolescenata koji još nisu stupili u odnose da to učine. Budući da je taj pritisak veći za mladiće vjerojatnije je da će oni ranije inicirati spolne odnose (Poutard, Courtois i

Rusch, 2008). Vršnjaci mogu vršiti pritisak i na manifestiranje drugih oblika rizičnih ponašanja koji mogu dovesti do seksualno rizičnog (Haffner, 1995; prema Poutard, Courtois i Rusch, 2008). Prema prethodno navedenim podacima, jasno je da će seksualno rizična ponašanja više manifestirati mladići nego djevojke. Statistički podaci idu u korist ovakvim zaključcima te pokazuju da 58% onih koji nisu stupili u spolne odnose nisu niti osjećali pritisak da to učine, 35% je osjećalo umjereni pritisak, a 7% snažni pritisak za stupanje u spolne odnose. I prema ovim rezultatima, dokazan je veći pritisak za mladiće (Poutard, Courtois i Rusch, 2008).

Budući da u društvu adolescenti postepeno počinju stvarati vlastit imidž i reputaciju, mladići su smatrali da će zadobiti poštovanje ukoliko se bude znalo da su seksualnoiskusni, za razliku od djevojaka kojih je samo 20% tako mislilo. Zanimljivo je što iz tog razloga mladići, iako sporije sazrijevaju od djevojaka, prije iniciraju seksualne odnose (Kinsman, Romer, Furstenberg i Schwarz, 1998).

3.3 SUSJEDSTVO

Seksualna ponašanja su gotovo jednaka ostalim rizičnim ponašanjima koja se usvajaju u siromašnim četvrtima (delinkvencija, kriminal, nasilje) (Sampson i Groves, 1989; prema Cleveland i Gilson, 2004). Utjecaj takvih četvrti može varirati zbog nedostatka odraslog nadzora, modela ponašanja, komunikacije i socijalne povezanosti sa školom koja dovodi do delinkventnog ponašanja (Wilson, 1987; prema Cleveland i Gilson, 2004). Susjedstvo u kojem adolescenti žive može biti model ili izvor informacija o seksualnom ponašanju pa je prema tome život u siromašnom susjedstvu povezan s većom frekvencijom spolnih odnosa za mladiće koji najčešće rezultiraju neželjenom trudnoćom njihovih partnerica (Ku, Sonenstein i Pleck, 1993; Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003). Jedno istraživanje je pokazalo da je više srednjoškolaca iz ruralnih područja stupilo u spolne odnose i bez kontracepcijske zaštite ili su u njih stupali pod utjecajem opijata (Nagi i Dunn, 1999; Dunn i sur., 2008). Varijable zajednice, kao što je zaposlenost žena na puno radno vrijeme, negativno su povezane s odnosima prije braka za djevojke (Billy, Brewster i Grody, 1994; prema Crockett, Raffaelli i Moilanen, 2003). Velika proporcija jednoroditeljskih obitelji onemogućuje odraslima nadzor adolescenata te stvaranje slike odgovornog modela odnosno muških uloga. Pod jednoroditeljskim obiteljima u istraživanjima često se podrazumijevaju obitelji sa samohranom majkom (Furstenberg, 1993; prema Cleveland i Gilson, 2004). Kako je prethodno navedeno, smanjen nadzor direktno utječe na pojavu rizičnih ponašanja. Iako istraživanja pokazuju

da je broj seksualnih partnera kod djevojaka pozitivno povezan s udjelom jednoroditeljskih obitelji koji žive u određenoj četvrti, ponekad je uvriježeno mišljenje da je utjecaj okoline značajan samo za mladiće, ali ne i za djevojke. Razlog tomu je što su djevojke više fokusirane na obitelj koja će ih na takav način udaljavati od rizičnih ponašanja, dok kod mladića i individualni i okolinski rizici dovode do seksualnog ponašanja (Cleveland i Gilson, 2004). Prema obrascima socijalizacije konformizam, ovisnost o drugima i poslušnost potiču se više kod djevojaka nego kod mladića pa se smatra da obiteljska struktura štiti djevojke od rizika u četvrti (Leventhal i Brooks-Gunn, 2004; prema Kim, 2010). Istraživači ove rezultate objašnjavaju time da je manje vjerojatno da će mladići spolne odnose imati u svome kućanstvu čime se smanjuje i vjerojatnost roditeljskog nadzora (Cleveland i Gilson, 2004). Međutim, kod djevojaka čak i pod nižom razinom nadzora sklonost rizičnim ponašanjima je manja jer su manje osjetljive na okolinu izvan obitelji (Browning i sur., 2005; prema Kim, 2010). Odnos s majkom u riskantnim četvrtima važniji je kod mladića, a kod djevojaka u manje riskantnima (Cleveland i Gilson, 2004).

Kao što se već dalo zaključiti, socioekonomski status susjedstva u kojem adolescenti žive određivao je i frekvenciju manifestiranja seksualno rizičnih ponašanja. Proporcija srednje klase negativno je povezana s neželjenom trudnoćom, odnosno dolazi do povećanja upotrebe kontracepcijskih sredstava i kod djevojaka i kod mladića (Brooks-Gunn, 1993; Crockett, Rafaelli i Moilanen, 2003). Ipak socioekonomski status u ovom slučaju bio je manje povezan s upotrebom kontracepcije nego sa seksualnom inicijacijom (Cubbin, Santelli, Brindis i Braveman, 2005).

Da bi utjecaj okoline bio direktan potrebno je da adolescenti sudjeluju u aktivnostima koje se nude. Kolektivna efikasnost jest socijalni proces koji utječe na ponašanje adolescenata to jest informalna kontrola i regulacija članova susjedstva kako bi se postiglo javno dobro (Sampson, 1997; prema Kim, 2010). Ukoliko adolescenti žive u okruženju okarakteriziranom kolektivnom efikasnošću spremni su odgoditi stupanje u spolne odnose s obzirom da se njihovo ponašanje promatra i eventualno sankcionira (Duncan, 2003; prema Kim, 2010). Mladići koji nisu sudjelovali u izvannastavnim aktivnostima više su bili pod utjecajem susjedstva nego što bi bili da sudjeluju u aktivnostima susjedstva jer su bili pod nižom razinom supervizije. No, istraživanja su pokazala da je kolektivna efikasnost faktor zaštite samo za one adolescente, oba spola, koji su imali nisku razinu roditeljskog nadzora (Kim, 2010).

4. RAZINA ŠIREG OKRUŽENJA

4.1 DRUŠTVO I SOCIJALNE NORME

Adolescentsko seksualno rizično ponašanje zaokruženo je teoretskim granicama rodnog sustava kao socijalne, kulturalne i povijesne organizacije razlika između žena i muškaraca. Budući da se ovakva rodna nejednakost smatra potpuno normalnom i prirodnom, ona se odražava i u seksualnom ponašanju mladih adolescenata. Oni se počinju razvijati i oblikovati vlastiti spolni identitet oblikovan kulturalnim pretpostavkama o načinima kako bi mladići i djevojke, odnosno muškarci i žene trebali biti seksualni (Hodžić i Bijelić, 2003). Normativni mehanizmi rodnog sustava grade i određuju seksualnu skriptu prema kojoj se privilegira socijalna pozicija mladića. Djevojkama se često ograničava kontrola nad seksualnom aktivnošću i sposobnost da se zaštite od rizika seksualnog ponašanja (Rivers i Aggleton, 1998; Holand, 1998; prema Hodžić i Bijelić, 2003). Društveno prihvaćene norme mladiće smatraju inicijatorima seksualnog odnosa dokazujući pritom kako su oni „pravi“ muškarci za koje je spolni odnos samo „odrađivanje“ bez emocija. Pri tome misle samo na vlastito zadovoljstvo i odbijaju preuzeti odgovornost za vlastite postupke, a svoju muškost shvaćaju kao mješavinu seksualnosti, moći i agresije koju izražavaju pritiskom nad djevojkama (Hodžić i Bijelić, 2003).

Socijalna pozicija djevojaka ograničava njihovu autonomiju pri donošenju odluke o seksualnosti i reproduktivnosti zato što im je smanjen dotok vrijednih informacija koje nisu jednake za djevojke i mladiće. S obzirom da ne mogu razviti vještine slične onima u mladića one ostaju inferiornije. Tako uočavaju da gube bitku za smanjenje neželjenih trudnoća, spolno prenosivih bolesti, nasilja i prisile i malih mogućnosti za životne odluke. Dok se mladiće potiče na nezavisnost u svim sferama života, djevojkama se čak smanjuje mogućnost zaštite od infekcija (Rao Gupta, 1996; prema Aggleton, Ball i Mane, 2000).

Dominantna društvena konstrukcija nameće tradicionalnu žensku ulogu prema kojoj ona ima znatno restriktivnija prava. Mladićima se dozvoljava veća sloboda u svim područjima djelovanja pa tako i pri seksualnom ponašanju. Prihvaća se da su oni seksualno aktivniji i asertivniji pa se prema tome nad njima primjenjuju permissivniji stavovi. Dok mladići žive u svijetu individualnosti, za djevojke se smatra da se njihov svijet precipira u smislu romantičnih veza, braka i bliskosti s drugima (De Gaston, Weed i Jensen, 1996). Djevojke se puno oštrije procjenjuje ukoliko se upuštaju u spolne odnose pa ih iz tog razloga izbjegavaju (Moore i Rosenthal, 1993; Crockett, Rafaelli i Moilanen, 2003). Ujedno pokazuju više ambivalencije prema svojoj seksualnosti, a više se brinu

kako će ih percipirati drugi ukoliko su seksualno aktivne (Hillier, Harrison i Warr, 1997; Crockett, Rafaelli i Moilanen, 2003). Udry i Billy (1987) zaključili su da su seksualna ponašanja mladića pod većim utjecajem razine testosterona, a ne socijalne kontrole. Djevojke nemaju takvu slobodu te socijalnu kontrolu izvršava majka. Budući da mladići ne mogu zatrudnjeti, s razlogom se može tvrditi da se njihova odluka o stupanju u višestruke spolne odnose slabo može povezati s obrazovnim aspiracijama, za razliku od djevojaka kojima seksualne aktivnosti mogu biti štetne za buduće ciljeve i postignuće (Lauritsen, 1994). Od njih se u skladu s tim očekuje da vode računa o mjerama zaštite od spolno prenosivih bolesti i neželjene trudnoće (Kuzman, 2009). Rees i Sabia (2009; prema Waddell, 2012) pokazali su da rana dob stupanja u spolne odnose djevojkama smanjuje vjerojatnost maturiranja. Suprotno tome, malo istraživanja pokazuje takav utjecaj na mladiće kojima se ni u kojem slučaju ne ograničavaju mogućnosti ostavarivanja ljudskog kapitala, pa čak niti u slučaju manifestiranja spolnih odnosa s više seksualnih partnera. Dakle, može se zaključiti da zbog ekonomske sigurnosti mladića i raširene kulturalne konstrukcije koje omalovažavaju žene s više seksualnih partnera ili pretpostavljaju da bi žene trebale biti seksualno dostupne, ali ne i aktivne (Aggleton, Rivers i Scott, 1999; prema Higgins i Browne, 2008) razvio se gotovo univerzalni dvostruki standard koji mladićima dopušta veći pristup seksualnom samoodređenju autonomije i zadovoljstvu nego djevojkama (Blanc, 2001; prema Higgins i Browne, 2008). Dakle, iako je veća vjerojatnost da će mladići manifestirati seksualno rizična ponašanja, neće biti osuđeni zbog takvog ponašanja jer se zbog usvojenih socijalnih normi njima to i dozvoljava.

5. ZAKLJUČAK

Trend seksualne permisivnosti se danas sve više povećava te se manifestira kroz veću toleranciju prema seksualnim manjinama, adolescentskoj i predbračnoj seksualnosti, seksualnom eksperimentiranju i kroz sve veću pristunost seksualnosti u medijima koje sve više smanjuju uvriježene spolne razlike u seksualnom ponašanju (Štulhofer, 2004). Zbog sve manje odgovornosti i sve veće spolne aktivnosti negativnim posljedicama nema mjesta pri donošenju odluka o stupanju u spolne odnose. Ne spominju se šteta koja se može nanjeti romantičnim vezama, obiteljski sukobi, financijski problemi, šteta društvenom ugledu, zdravstveni problemi i pravni sporovi pa je nužno sada i u budućnosti preventivno djelovati na svim područjima utjecaja na ponašanje mladih adolescenata u što ranijoj dobi. Budući da se faktori rizika i zaštite s vremenom mijenjaju preventivni programi bi se trebali kontinuirano prilagođavati.

6. LITERATURA

- Adelmann, H. i Taylor, L. (1998). *Teen pregnancy Prevention and support. An introductory Packet*. Los Angeles: Center for Mental Health Schools.
- Aggleton, P. (2000). Young people, sexuality and relationships. *British Association for Sexual and Relationship Therapy*, 15 (3), 213-220.
- Aggleton, P., Ball, A. i Mane, P. (2006). *Young People, Sex and Drugs – International Perspectives*. London: Routledge.
- Beausang, C. C. (2000). Personal stories of growing up sexually. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 23 (3), 175-192.
- Berk, L. (2008). Psihologija cjeloživotnog razvoja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Blum, R.W. (2002). *Mothers' Influence on Teen Sex: Connections That Promote Postponing Sexual Intercourse*. Minneapolis: Center for Adolescent Health and Development, University of Minnesota.
- Boileaua, C., Zunzuneguib, M. V. i Rashedb, S. (2009). Gender differences in unsafe sexua behavior among young people in urban Mali. *AIDS Care*, 21 (8), 1014-1024.
- Bonino, S., Cattelino, E. i Ciairano, S. (2005). *Adolescents and risk: behaviours, functions, and protective factors*. Verlag: Springer.
- Bronte-Tinkew, J., Moore, K., Capps, R. i Zaff, J. (2006). The influence of father involvement on youth risk behaviors among behaviors among adolescents: a comparison of native-born and immigrant families. *Social Science Research*, 35, 181-209.
- Buhi, E. R. i Goodson, P. (2007). Predictors of adolescent sexual behavior and intentions: a theory-guided systematic review. *Journal of Adolescent Health*, 40 (1), 4-21.
- Cleveland, H. H. i Gilson, M. (2004). The Effects of Neighborhood Proportion of Single-Parent Families and Mother–Adolescent Relationships on Adolescents' Number of Sexual Partners. *Journal of Youth and Adolescence*, 33 (4), 319–329.
- Committee on Adolescence (1986). Sexuality, contraception, and the media. *Pediatrics*, 78 (3), 535-536.
- Crockett, L. J., Raffaelli, M. i Moilanen, K. L. (2003). Adolescent Sexuality: Behavior and Meaning. U Adams, G. R. i Berzonsky, M. D. (Eds.), *Handbook of Adolescence* (371-392). Malden Mass: Blackwell Publishing.

- Cubbin, C., Santelli, J., Brindis, C. D. i Braveman, P. (2005). Neighborhood Context and Sexual Behaviors Among Adolescents: Findings from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 37 (3), 125–134.
- Davis, E. C. i Friel, L. V. (2001). Adolescent sexuality: Disentangling the effects of family structure and family context. *Journal of Marriage and Family*, 63 (3), 669-681.
- Dinić, B. i Knežević, G. (2009). Relacije seksualnog ponašanja i osobina ličnosti u kontekstu polnog dimorfizma. *Psihologija*, 42 (3), 357-373.
- Dunn, M. S., Ilapogu, V., Taylor, L., Naney, C., Blackwell, R., Wilder, R. i Givens, C.(2008). Self-Reported Substance Use and Sexual Behaviors Among Adolescents in a Rural State. *Journal of School Health*, 78 (11), 587-593.
- Džepina, M. i Čavlek, T (2006). Spolno zdravlje. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 2 (7).
- Ellis, B. J., Bates, J. E., Dodge, K.A., Fergusson, D.M., Horwood, J.L., Pettit, G.S. i Woodward, L. (2003). Does father absence place daughters at special risk for early sexual activity and teenage pregnancy? *Child Development*, 74(3), 801-821.
- Fergusson, D.M., Lynskey, M.T. (1996). Alcohol misuse and adolescent sexual behaviors and risk taking. *Pediatrics*, 98 (1), 91-96.
- Haglund, K. A. i Fehring, R. J. (2010). The Association of Religiosity, Sexual Education, and Parental Factors with Risky Sexual Behaviors Among Adolescents and Young Adults. *Journal of Religion and Health*, 49, 460-472.
- Henrich, C. C., Brookmeyer, K. A., Shrier, L. A. i Shahar, G. (2006). Supportive relationships and sexual risk in adolescence: An ecological-transactional approach. *Journal of Pediatric Psychology*, 31(3), 286-297.
- Higgins, A. J. i Browne, I. (2008). Sexual Needs, Control, and Refusal: How “Doing” Class and Gender Influences Sexual Risk Taking. *Journal of sex research*, 45 (3), 233–245.
- Hodžić, A. i Bijelić, N. (2003). *Značaj roda u stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata i adolescentica : izvještaj istraživanja “Muškarci, žene i seksualnost”*. Zagreb: CESI.
- Huang, D. Y. C., Murphy, D. A. i Hser, Y. I. (2011). Parental Monitoring During Early Adolescence Deters Adolescent Sexual Initiation: Discrete-Time Survival Mixture Analysis. *Journal of Child & Family Studies*, 20, 511–520.

- Kim, J. (2010). Influence of neighbourhood collective efficacy on adolescent sexual behaviour: variation by gender and activity participation. *Child: Care, Health and Development*, 36 (5), 646-654.
- Kinsman, S. B. , Romer, D., Furstenberg, F. F. i Schwarz, D. F. (1998). Early Sexual Initiation: The Role of Peer Norms. *Pediatrics*, 102 (5), 1185-1192.
- Kirby, D. B., Baumler, E., Coyle, K. K., Basen-Engquist, K., Parcel, G. S., Harrist, R. i Banspach, S. W. (2004). The “Safer Choices” Intervention: Its Impact on the Sexual Behaviors of Different Subgroups of High School Students. *Journal of Adolescent Health*, 35, 442-452.
- Kralj, I. (2004). *Evaluacija skale adolescentskih percipiranih prednosti i nedostataka za ulazak u spolni odnos*. (Neobjavljeni diplomski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Odsjek za psihologiju.
- Krmek, M. i Milanović Lambeta, A. (2006). *Spolni razvoj djeteta*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Kuzman, M. (2009). *Rizična ponašanja adolescenata i savjetovališta za mlade u Hrvatskoj*. Zagreb: CESI.
- Lang, M. A. (2001). Sexual Behavior, Risk Beliefs, and Assertiveness among Adolescents. Paper presented at the Annual Conference of the American Psychological Association, San Francisco, CA.
- Lauritsen, J. (1994). Explaining Race and Gender Differences in Adolescent Sexual Behavior. *Social forces*, 72 (3), 859-884.
- Lefkowitz, E. S., Boone, T. L., Sigman, M. i Kit-fong Au, T. (2002). He Said, She Said: Gender Differences in Mother – Adolescent Conversations about Sexuality. *Journal of Research on Adolescence*, 12 (2), 217-242.
- Leigh, B. C. i Morrison, D. M. (1991). Alcohol consumption and sexual risk-taking in adolescents. *Alcohol Health and Research World*, 15 (1), 58-63.
- Mamula, M. (2007). *Rodna prizma seksualnih prava mladih - istraživački izvještaj Ženske sobe*. Zagreb: Ženska soba.
- Manlove J, Logan, C., Moore, K.A. i Ikramullah, E. (2008). Pathways from family religiosity to adolescent sexual activity and contraceptive use. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 40 (2), 105-117.

- Manlove, J., Ryan, S. i Franzetta, K. (2003). Patterns of Contraceptive Use Within Teenagers' First Sexual Relationships. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 35 (6), 246-255.
- Michels, M. T., Kropp, R. Y., Eyre, S.L. i Halpern-Felsher, B. L. (2005). Initiating Sexual Experiences: How Do Young Adolescents Make Decisions Regarding Early Sexual Activity?. *Journal of Research on Adolescence*, 15 (4), 583-607.
- Nahom, D. i sur. (2001). Differences by gender and sexual experience in adolescent sexual behavior: implications for education and HIV prevention. *The Journal of School Health*, 71 (4), 153-158.
- Obradović, B. i Dinić, B. (2010). Osobine ličnosti, pol i starost kao prediktori zdravstveno-rizičnih ponašanja. *Primenjena psihologija*, 2, 137-153.
- Parera, N. i Suris, J. (2004). Having a good relationship with their mother – a protective factor against sexual risk behavior among adolescent families. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 17, 267-271.
- Poulin, C. i Graham, L. (2001). The association between substance use, unplanned sexual intercourse and other sexual behaviours among adolescent students. *Addiction to Alcohol and Other Drugs*, 96, 607–621.
- Potard, C.; Courtois, R. i Rusch, E. (2008). The influence of peers on risky sexual behaviour during adolescence. *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, 13 (3), 264-270.
- Siebenbruner, J., Zimmer-Gembeck, M. J. i Egeland, B. (2007). Sexual partners and contraceptive use: A 16-year prospective study predicting abstinence and risk behavior. *Journal of Research on Adolescence*, 17 (1), 179-206.
- Smith, J. A. S. (2007). Adolescence: Sexual Behaviour and Sexual Assault. FAMCASA Conference, Melbourne.
- Somers, C. L. i Ali, W.F. (2011). The Role of Parents in Early Adolescent Sexual Risk-Taking Behavior. *The Open Psychology Journal*, 4, 88-95.
- Štulhofer, A. (2004). Seksualna permisivnost, egalitarnost i odgovornost : longitudinalno istraživanje seksualnosti u kasnoj adolescenciji : 1998-2003. *Revija za sociologiju : sociologijski tromjesečnik*, 35 (1-2), 31-44.
- Štulhofer, A. (2003). *Društveni aspekti rizičnog seksualnog ponašanja*. Neobjavljeni sažetak s predavanja. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Odsjek za sociologiju.

- Štulhofer, A., Šoh, D., Jelaska, N., Baćak, V. i Landripet, I. (2011). *Religiosity and sexual risk behavior among Croatian college students, 1998-2008*. *Journal of Sex Research*, 48(4), 360-371.
- Turchik, J. A., Garske, J. P., Probst, D. R. i Irvin, C. R. (2010). Personality, sexuality, and substance use as predictors of sexual risk taking in college students. *Journal of sex research*, 47 (5), 411–419.
- Waddell, G.R. (2012). Gender and the influence of peer alcohol consumption on adolescent sexual activity. *Economic Inquiry*, 50 (1), 248-263.